

A dialógus formái a magyar régiségben

Szerkesztette FARMATI Anna és GÁBOR Csilla

Egyetemi Füzetek

Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2021, 506 l.

MACZÁK Ibolya

ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, tudományos főmunkatárs
ORCID 0000-0002-8635-7478

A dialógus formái a magyar régiségben című kötet Gábor Csilla és Farmati Anna szerkesztésében jelent meg a hasonló elnevezésű, 2018-as konferencia előadásai alapján. (A rendezvényt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Irodalomtudományi Intézete – ennek keretében a Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely szervezte, a hagyományoknak megfelelően a társszervező pedig a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya volt, együttműködve az egyetemek régi magyar irodalom tanszékeivel és a RefoRC nemzetközi konzorciummal.) A kötet háromszáz év (1450–1750) dialogicitással kapcsolatos jelenségeinek bemutatását vállalja fel. Ezek mibenléte, sajátosságai és jelentősége – amint az Kecskeméti Gábor bevezető tanulmányából is kiderül – számos jellemző vonáson keresztül ível át az évszázadokon, újra és újra reneszánszát élve. A dialogikusság sajátosságaira tehát jószerivel Platóntól kezdve Bahtyin munkásságán át Kulcsár Szabó Ernőig hivatkozhatunk – és a sor természetesen folytatódik tovább.

A dialogicitás természetszerűen nem volt része a sokkal korábbi korok szókincsének, de a dialógusokról számos írás született, és ezek több vonatkozását érthetjük a dialogicitásra is. Kecskeméti Gábor már hivatkozott tanulmányában a következőképpen írt erről: „dialogicitás régiségben való működésének megértésében természetesen már azzal is sokat léphetünk előre, ha a dialógus alkalmazási területeit tanulmányozzuk” (13). Igaz ez például a különbözőségről szóló meglátásokra – azaz arra, hogy a dialógusok (és az ezekkel rokon műfajok) különbözőséget és ebből adódóan távolságot feltételeznek. A *Hasznos Mulatságok* egyik, 1818-ban publikált írásában a következők olvashatók erről: „A’ Szólók külömbb-féle tulajdonságuk legyenek, ’s mind elméjük minéműségére, mind vágyódásaikra nézve külömbözzenek.”¹ A *Közhasznú esméretek tára* (1832) szerint dialogikus műfajok létrehozásához fontos „1) a’ tárgy természete, mert csak a’ legalább is két oldalról tekinthető tárgy alkalmas illy előadásra, és 2) a’ beszélgetők véleményének ellenkezése, kik a’ fenforgó egyenetlenséget kölcsönösen eligazítani törekednek.”² Vagyis

1 „Beszélgetés (Dialogus)”, *Hasznos Mulatságok* 2, 2. félév, 10. sz. (1818): 73–80, 74.

2 *Közhasznú esméretek tára, A’ Conversations-Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva*, 12 köt. (Pest: Wigand Ottó, 1832), 4:77.

a dialógusok esetében egyaránt szükség van a különb(öz)őségre és a szándékra, hogy az ebből adódó ellentét feloldására törekedjenek a résztvevő felek.

Ezek ismeretében különösen izgalmas *A dialógus formái a magyar régiségben* című kiadvány – annál is inkább, mert sajátos felépítésével a szerkesztők eleve fontos értelmezési lehetőségeket kínálnak. A kötet ugyanis hét fejezetből áll, ám ezek lényegében két nagy, már-már mértani pontossággal szerkesztett, de rejtett egységet alkotnak. Az első fejezetei (*A hitvita mint dialógus-forma; Marginália, hermeneutika, szöveghasználat; Az imádság és kegyességgyakorlás dialógusai*) a hittel, vallásossággal (lényegében lelkiségtörténettel) kapcsolatos írásokat foglalnak magukba. A másodikban (*Politikai gondolatcsere és környéke; Dialógus a távolból: levél, a követjárás tapasztalatai; Dialógus és oktatás; Költészet és dialógus*) a dialogicitás világi aspektusai kapnak helyet. E szerkezet jelentőségének méltatása előtt azonban célszerű megvizsgálni az egyes fejezeteket a már említett szempont, a *különbözőség* tekintetében.

Az első egységben szereplő írások a dialogikusság legismertebb műfajcsoportjával, a hitvitákkal és rokontermészetű művekkel foglalkoznak. A dialógus alapját itt nyilvánvalóan a hitbeli távolság, és az ebből adódó ellentétek képezik. Gábor Csilla a figyelemről (illetve annak hiányáról), valamint az argumentálásról tesz fontos megállapításokat, Lázár István Dávid Marcus Pitačić és Beregszászi Péter feltételezett vitáját tárgyalja. Majd „Pázmány-blokk” következik: Hargittay Emil, Ajkay Alinka és Báthory Orsolya mutat be egy-egy fontos részkitatást a jezsuita szerző műveinek kritikai kiadása alapján. Szelestei N. László az 1620-as évek pozsonyi prédikálási gyakorlatról közöl fontos adatokat a dialogicitás vonatkozásában.

A tanulmánykötet következő fejezete ugyancsak az egyházi műfajoké: Imre Mihály a bibliafordításokra, Förföldi Gábor Enyedi György *Explicationese* révén néhány loci communes-re irányítja a figyelmet. Balla Lóránt, Bóné Éva és Székely Gábor írásai nyomán a prédikációk kerülnek fókuszba – de a fejezet kulcsát mégis a margináliák kutatása adja. Ebben az esetben az időben-térben egymástól messze élők sajátos párbeszédére vonatkozik a dialogicitás, ahol a felek közti különbséget a távolság képezi meg.

A harmadik részben ismét egyházi műfajok kapnak központi szerepet a lelki tükrök, imádságok és elmélkedések dialogikus értelmezése által. Itt természetesen az isteni és az emberi közötti számos különbség kerül előtérbe – és ezekből adódóan talán e műfajokról tételeznénk fel a lehető legkevesebb dialogikusságot a régiségben. Farmati Anna, Bajáki Rita, Székely Örs és Balázs Aletta tanulmányai azonban ennek ellenkezőjéről győznek meg, tárgyalva a kérdéskör sokrétű, számos szempontból vizsgálható jellegzetességeit.

A történeti-politikai szövegekben az ismeretekből adódó különbségeké a főszerep (több esetben műfajukat tekintve is dialógusokban; Johannes Herold, illetve Medgyesi Pál munkáiban), ám a tanulmányokban számos egyéb műfaji és stiláris kérdés is felmerül, így a *Fejedelmek serkentő órája* révén, Kasza Péter, Fazekas Sándor és Petrőczy Éva munkájának köszönhetően.

A következő rész középpontjában egy klasszikusan dialogikusként értelmezett műfaj, a levél kérdései állnak, kiegészülve a követjelentésekre koncentráló vizsgálatokkal. Bácsi Enikő, Kovács Eszter, Gyulai Éva és Domokos Zsófia új kutatási szempontokat érvényesítő tanulmányaiban az információ birtoklásából vagy éppenséggel annak hiányából adódó különbségek képezik a dialogikusság alapját.

A következőkben továbbra is a tudásbeli különbségek kapnak hangsúlyt, hiszen a tanulmányok szerzői, azaz Bartók István, Szabó András, Dukkon Ágnes és Egyed Emese a dialógusnak

mint szöveg- és oktatási formának szentelik tanulmányaikat (szóba kerül a katekétikus módszer, illetőleg az oktató dialógus, a disputáció), sőt, kiderül, hogy fordítói habitusnak is lehetnek ilyen aspektusai.

A szerkesztők koncepcióalkotó figyelme – amint ezt az előszóban is kifejtették – „főként a prózai szövegek dialogikus vonásaira irányult”, ehhez képest – ugyancsak az előszóban megfogalmazottak szerint – „jótékony ráadás, hogy egy egész csokornyi előadó javasolt a költészethez kapcsolódó szimbólumokat, érzelemreprezentációkat vagy éppen az alkalom szülte dialogikus vershelyzeteket értelmező témákat” (10). A fejezet Majorossy Imre, Maróthy Szilvia, Laczházi Gyula, Koltai Kornélia és Juhász Szandra invencióját dicséri. Itt nemcsak a verses forma, hanem az egyéni invenció is fontos szerepet kap, hiszen a lírában sokkal kevésbé érvényesül a használati szempont, mint a felsorolt prózai anyagokban.

A fentiek nyomán joggal állapítható meg, hogy *A dialógus formái a magyar régiségben* című kötet rendkívül jól szerkesztett: bár Farmati Anna és Gábor Csilla következetesen ragaszkodott bizonyos elvekhez (ebből adódóan előtérbe kerültek a prózai, illetve lelkiségi műfajok), mégsem törték alfejezetekre a kötetet: így a szerkezet íve megmaradt, ám nem alakult ki túlzóan aprólékos, „skolasztikus” forma. Ez egyben azt is jelenti (ha matematikai hasonlatokkal élünk), hogy a hierarchikus fatopológia helyett az egymás mellé rendelt elemek csillagtopológiája került előtérbe – vagyis egy egyszerűen áttekinthető szerkezet, ami a tárgyalt téma (a dialogicitás) sokféleségét helyezi előtérbe, árnyaltan érzékeltetve a téma sokrétű jellegét is. E tekintetben külön örömdetes, hogy az egyes tanulmányok egymás közötti dialógusa is megvalósult. (Akár még olyan különleges témaköröket illetően is, mint az önmegszólítás dialogikussága.)

Mindez azt eredményezi, hogy a „távolság” egyben „közelséget” is jelent – egyfajta paradoxon ez: megengedő ellentét, hiszen a különbségek összessége hasonlóságot eredményez. Mindez pedig (Pilinszky János rokon témájú állítását idézve) az az ideál, az az „elíziumi mező”, amely „kifogyhatatlan kapcsolódást és boldogságot” jelent. *A dialógus formái a magyar régiségben* című kötet ismeretében joggal állíthatjuk: nem csak a téma kutatói számára.